

Editör ve Hakem Seçimi

Doç. Dr. Osman SERT - Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Uygulamalı Biyoloji ABD

Merak duygusu ile başlayan, bilimsel yöntemlerle devam eden bilimsel üretim, yayınlara (makale, kısa not, editöre mektup v.b.) hedef kitleye ulaştırılır. Bu sürecin ortasında bir köprü görevi yapan kişi editördür. Editör, bu sürecin, en etkili ismi ve belirleyicisidir. Editörün düşünce ve eylemleri, yayını ve yayınlara ilgisi olan herkesi yakından ilgilendirmektedir. Editör ve hakemlerin katkısı, ortaya çıkacak olan yayının kalitesine etki ederken, diğer yandan verilen bu emek, derginin kalitesine katkı sağlayabilmektedir.

Bu noktada, seçilecek olan editörün niteliklerinin ne olması gerektiği konusunda belirtilen görüşlere bakılması gerekmektedir. Editörün nitelikleri, sorumlulukları ve tanımı gibi konularda birçok araştırmacı ve kurumun çalışmaları bulunmaktadır; bunlar arasından bazıları şöyledir: Arda, (2003); Bülbül, (2004); Yalman, (2005); Gülekon, (2006); Kozak, (2006); Kutsal, (2006); Göksoy-İmamoğlu, (2007); Yılmaz, (2008- ICMJE Çevirisi); Tübitak, (2008).

Bu çalışmalardan bazılarında, editör şöyle tanımlanmaktadır.

Bülbül (2004)'ün belirttiğine göre, editör, yazara ve okurlarına karşı yükümlülükleri olan kişidir. Yazarın çalışması aslına uygun ve anlaşılır biçimde sunulmalıdır. Bu farklılıkları kaydetme, dolaylı anlatımları açıklama, isimleri belirleme ve göze çarpan gerçek hataları ve çelişkileri yok etme anlamına gelir. Eğitimli ve yetenekli bir editör yalnızca açıklanması gerekenleri açıklamalı ve aktarması gereken sayısız bilgiyi kullanıma en uygun biçimde sunmalıdır (Barzun ve Graff, 2001).

Yalman (2005)'in belirttiğine göre, editörler, dergilerin vekil harçlarıdır ve genellikle dergiyi bir önceki editörden devralırlar ve daima daha iyi durumda devretmeyi isterler. Editörlerin çoğu, derginin yönetimi ve gelişimi için kuvvetli bir yönetim kurulu oluştururlar. Editörler ayrıca, okuyucular, yazarlar, çalışanlar, dergi sahipleri, editörler kurulu üyeleri, reklamcılar ve medya gibi birçok öge konusunda da karar ve denge unsuru olmalıdırlar.

Gülekon (2006), Başta editör olmak üzere bilimsel yayının yönetiminde yer alan kişilerdeki özellikleri, şöyle sıralamaktadır:

- Aktif olarak bilimsel araştırma yapan kişiler olmalıdırlar.
- İyi organize olmuş kişiler olmalıdır.
- Özveriyle çalışmalı ve yeterli zamanı ayırabilmelidirler.
- Diplomatik özelliklere sahip, doğru, hızlı ve sağduyulu karar verebilen, toleranslı kişiler olmalıdırlar.
- Kariyerlerinde belli bir noktaya ulaşmış olmalıdırlar
- Editörle işbirliği halinde olmalıdırlar.

Kozak (2006), dergi editörlüğü görevini yerine getirecek kişilerin akademik dil ve anlatım bilgisi, bilimsel bilgi ve birikim, değerlendirmeye yeterli zaman ayırma, dil bilgisi, editörlük/hakemlik bilgisi, etik, istatistik bilgisi, alan yazını (literatürü) izleme, yöntembilim (metodoloji) bilgisi gibi niteliklere sahip olması gerektiğini belirtmektedir.

TÜBİTAK tarafından 2008 yılında yapılan Akademik Yayınlar Müdürlüğü Yönergesine göre Editör şöyle tanımlanmıştır.

Baş Editör: Yayımlanan bilimsel dergilerin bilimsel içeriğini belirlemek üzere her bir dergi için Başkan tarafından görevlendirilen kişiyi,

Makale Editörü: Baş Editör adına ilgili makalenin değerlendirilme işlemlerini yapmak veya belirleyeceği hakemlere yaptırmak üzere Baş Editör tarafından görevlendirilen kişiyi, belirtmektedir.

Bu konudaki en detaylı çalışmalardan biri olarak görülen **Kutsal 2006, Gülekon (2006)**'da ana hatları ile maddeler halinde verilen editör özelliklerini, daha detaylandırarak verdiği görülürken, editör sorumlulukları da 18 madde halinde ayrıntılı biçimde vermiştir. Bu maddeler değiştirilmeden şöyle sıralanmaktadır:

Editörlerin Sorumlulukları (Kutsal 2006' ya göre)

- 1- Editörler okuyucularına karşı sorumludurlar ve okuyucularının gereksinim ve beklentilerini öğrenmelidirler,
- 2- Yayınların değerlendirilmesi sonrasındaki kararlar ve bunların uygulanışı ile ilgili olarak bir sistem oluşturmalarıdır,
- 3- Dergide yer alan araştırmalardaki deneklerin hak ve güvencelerinin sağlandığından, uluslar arası etik kurallara uyulduğundan, etik kurul onaylarının alındığından, bilgilendirilmiş onay formunun imzalandığından emin olmaya çalışmalıdırlar,
- 4- Derginin içeriğinden ve makale çeşitlerinden sorumludurlar,

5- Yazarlara bilgi, yayın hazırlama ve gönderim kurallarının belirlenmesini ve okuyuculara duyurulmasını sağlamalıdır,

6- Makalelerin gecikmeden değerlendirilmesi ve yayına kabulü veya reddi açısından uygun bir işlem / prosedür geliştirmeli ve bunun sürekliliğini sağlamalıdır,

7- Makalenin danışmanlarca değerlendirilme sürecinde çalışmanın içeriğinin ve yazarların adlarının gizliliğini sağlamalıdır,

8- Kararlarının arkasında durmalı, fakat verdikleri kararı gereği halinde yeniden gözden geçirmek konusunda da tereddütlü olmamalıdır,

9- Sadece makalelerin değil, yapılan araştırmaların kalitesinin artırılması konusunda da çaba harcamalıdır,

10- Yazarlara makale hazırlama ve gönderimi, danışmanlara ise makale değerlendirmesi için kılavuzlar yayınlamalı ve bunları düzenli olarak güncellemelidirler,

11- Makalenin değerlendirilmesi ve basımı aşamalarında yapılan hataların düzeltilmesi konusunda hazırlıklı olmalı ve gereği halinde özür yazısı yayınlamalıdır,

12- Editöriyal değerlendirme sürecinde hiçbir etki altında kalmadan bağımsız olarak karar vermeli ve bu konuda yazarlara da güvence vermelidirler,

13- Yayın etiği ihlali veya bilimsel ahlaka aykırı durumlarda konunun aydınlanması için tüm araştırmaları yapmalı, gerekiyorsa sorunu akademik üst makamlara taşıyarak soruşturmayı genişletmeli, konu aydınlanıncaya kadar makaleyi yayınlamamalıdır. Sorun makale yayımlandıktan

sonra ortaya çıkmış ve yazarın suçu kanıtlanmış ise; editörler bir üst akademik kurumdan gelen yazı ile bu gerçeği açıklamalı, kendi insiyatiflerini kullanarak, detaylı araştırma yaptırmadan bu tür yazılar yayınlamamalıdır.

14 - Görevlerini ve sorumluluklarını herhangi bir şekilde etkileyecek kişisel, ekonomik veya politik bağlantıları olmamalıdır,

15 - Dergilerinin geleceğine yönelik planlar yapmalı, gerekirse derginin yayın politikasını tekrar gözden geçirmelidirler,

16- Editörler dergi içeriğini belirlemede kesinlikle bağımsız olmalıdırlar; yayınevinin reklamlar vb konularındaki yaklaşımını bilmeli, bilimsel içeriğin reklamlardan tamamen ayrı olması konusunda hiçbir baskı altında olmamalıdır.

17- Araştırma sonuçları makale dergide yayına kabul edildikten sonra dergi editörünün onayı ile medyaya ve halka sunulabilir. Yayına kabul edilmemiş bir makale prematür bir çalışmadır ve medyaya yansıtılamaz.

18- Editörler dergilerinin yılda kaç sayı çıkacağını, değerlendirme süreçlerinin ne kadar zaman alacağını, dergiye gönderilen makalelerin kabul oranını belirlemeli ve okuyucularını da bilgilendirmelidirler.

Yukarıda verilen çalışmalara göre, editörün görev ve sorumluluklarının ne denli büyük ve güçlüklerle dolu olduğu açık biçimde görülmektedir. Bunun yanında bu verilerin, Dünya’da çok ileri gitmiş ülkelerdeki bilimsel yayın üretimi paralelinde ortaya konan ayrıntılı değerlendirmeler olduğu da yadsınmaz bir gerçektir. Ülkemiz bilimsel araştırmalar ve bunların yayınlanması bakımından birçok güçlükle karşı karşıyadır. Akademik ilerlemelerdeki yayın problemi, her bilim dalı için farklı ölçeklerde bilim insanlarını etkilemektedir. Toplamda bu sorunlar, kaçınılmaz biçimde farklı kategorilerde bulunan dergilerimizi, bu dergilerdeki editörleri, hakemleri, yayın kalitesini farklı oranlarda etkilemektedir. Kısır döngü gibi görünen bu sarmalın, çözüm noktası, doğru editörün bulunmasında veya bu özellikleri taşıyan editörlerde ısrar etmekte yatmaktadır.

Editörlerden çok sayıda donanım beklerken, hiçbir editörün, her şeyi bilen, Aristo tarzı, kişiler olmadıkları da gözden uzak tutulmamalıdır. Editör, her şeyden önce yayıncı okuyucu arasındaki en önemli köprü olduğunu hatırlayarak bu görevi bir orkestra şefi gibi yönetmesi, her enstrümanı bir profesyonel gibi kullanamamakla birlikte, ihtiyaç halinde nereden temin edeceğini ve ortaya konan sesin kalitesinden anlaması gerektiği düşünülmektedir. Bu noktada **Kutsal (2006)**, Bilimsel ve Yönetici Editör diye iki kavram ortaya koymaktadır. Bu kavramları ise belirtilen çalışmada şöyle ifade edilmiştir:

Bilimsel Editör: Editörlük görevi aktif çalışan bilim insanı olmayı gerektirmektedir, çünkü yayınlanacak olan çalışmaların halen var olan bilgilere katkısı, öne sürdüğü hipotezler, tutarlılığı, test edilebilirliği ve tekrarlanabilirliği gibi belli özelliklere sahip olup olmadığını kontrol edecek olan kişi editördür.

Yönetici Editör: Yönetici editör genelde ücretli ve tam zamanlı olarak çalışan bir profesyoneldir. Hemen tüm büyük yayınevlerinin yönetici editörleri vardır. Oysa bilimsel editör, çalışmalarını gönüllülük bazında yürüten bir bilim insanıdır. Bir makalenin kabulü veya reddi ile ilgili son kararı bilimsel editör verir. Yönetici editör ise; makale değerlendirme işleminin idari ayrıntıları ile ve bürokratik yazışmalar ile ilgilenir. Kabul edilmiş metnin yayınlanma aşamasındaki düzeltmeleri ve yayınlanma sırasındaki sorunların çözümünü üstlenir.

Bu kavramlar, olumlu olmakla birlikte her bilim alanına uygun olamayabileceği düşünülmektedir. Bazı bilim dalları çok sayıda özgün alt bilim dallarına ayrılmaktadır; bu gibi bilim dallarının tümünde yayın yapıp, aktif olan bir bilim insanı editör bulmak günümüzde imkansızdır. Bu nedenle bu kavramın bir adım ilerisi çok sayıda alt veya yardımcı editörlüklerin oluşturulmasıdır. Bu şekilde çalışan dergiler bulunmaktadır. **Zootaxa** bunlardan biridir. Bu dergide Zooloji bilimi ile ilgili yayın yapılmaktadır. Bilindiği gibi Zooloji bir çok ana ve alt kollara ayrılmaktadır; böcek çalışan entomologların sadece bir familya üzerinde hatta altfamilya veya cins üzerinde uzmanlaştığı bilinmektedir. Bu gibi durumlarda, özellikle yayın üzerinde etkin biçimde değerlendirme yapmak. konunun uzmanları ile mümkün olabilmektedir. Dolayısı ile bir tek bilimsel editörün bunu yapması neredeyse imkansızla eşdeğerdedir.

Tablo 1 : Bir Dergide Yayın Etiğine Uymayan Durumlar (Arda 2001 den alıntı)
Yayın Etiğine Uymayan Durumlar **Yüzde**

Yayın Etiğine Uymayan Durumlar	Yüzde
Bir yayının birden fazla dergide yayınlanması	19.6
Emeği geçmeyenlerin adının bulunması	19.6
Başkalarına ait bilgi, örnek, vaka ya da verilerin izinsiz ve kaynakçada gösterilmeden yayınlanması	20.6
Başkalarına ait eserlerden kaynak verilmeden alıntı yapılması	20.6
Bir çalışmanın bölümlere ayrılarak yayınlanması	9.5
Bir çalışmanın hem Türkçe hem de yabancı dilde yayınlanması	8.0
Diğer (Bir çalışmanın bildiri olarak sunulması ve ardından bir dergide yayınlanması; Emeği geçenlerin adının bulunmaması; ve uygunsuz multi-disipliner çalışma Referansın referansı olayı)	4.3
Toplam	100.0

Yukarıdaki tabloda, yayın etiğine uymayan durumların nedenleri ve yüzdeleri verilmiştir. Tablo incelendiğinde, neredeyse tamamı, konunun uzmanı bir kişinin anlayabileceği

nedenlerden oluşmaktadır. Editörün önemli sorumluluklarından biri de yayın etiğinin sağlanmasıdır. Bu durumun gerçekleştirilmesi de, doğru hakemi seçebilmek için, yukarıda belirtildiği gibi çok sayıdaki konu uzmanı yardımcı editörlüklerin oluşturulmasına bağlı görünmektedir.

Bir önemli konuda editörün akademik kariyerinde belirli bir noktaya ulaşmasıdır. Bu konu aslında dergi editörlüğünün gönüllülük esasına mı dayandığı yoksa çeşitli zorunluluklarla mı yerine getirildiği ile yakından ilişkili görünmektedir. Ne yazık ki ülkemizde bazı dergi editörlükleri kimsenin yapmak istemediği, gönülsüz yapılan bir zorunluluk haline dönüşebilmektedir. Dolayısı ile akademik yaşamın henüz ilk aşamalarında veya yeterli tecrübeyi kazanamadığı dönemlerdeki akademisyenlerce bu görev yapılmaktadır. Bu gibi hallerin, çeşitli sorunları beraberinde getireceği düşünülmektedir; bu nedenle kariyerinde ilerlemiş ve tecrübeli kişilerin editörlük yapması, genelde daha katkı sağlayacaktır. Editörlük süresi de incelenmeye değer bir konudur. Daha önce değinildiği gibi editörlük birçok niteliği, sorumluluğu gerektiren ve çoğunlukla gönüllülük esasına dayanan bir görevdir. Bu nedenle kısa sürelerde görev değişikliğine gitmek, editörde beklenen verimin alınamamasına ve gerekli tecrübenin oluşmasına engel olabilecek bir durumdur. Bu nedenle editörlük süresinin uzun soluklu olması dergi ve yayın kalitesine etki edeceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, editörlük yapacak kişinin, birçok kaynakta belirtildiği gibi, çok sayıdaki niteliği arasında, dergi yayın hedeflerine uygun olup olmaması, editörlüğü severek ve isteyerek yapması, çok sayıda editör yardımcısı ve hakemle işbirliği içinde olması, kariyerinde belirli bir noktaya gelmiş olması, uzun süreli bu görevi sürdürmesi, öne çıkan özellikler olarak değerlendirilmektedir.

Hakem Seçimi her ne kadar ayrı bir başlık gibi dursa da, editör görev ve sorumluluklarından en önemlileri arasında yer alan bir konudur. Yukarıda belirtilen ideal editörün başarıya ulaşması, seçtiği hakemlere bağlıdır. Konusuna hakim bir editör ve editör yardımcıları grubu, alanında etkin olarak çalışan, yayın yapan, camiasına vakıf hakemleri seçebilecektir. Seçilen hakemden genel olarak ne beklenmektedir? Bu konuda hakem seçimini, Çalıştay çerçevesinde editörün bakış açısından ele almaya çalışacağız. Bunun yanında genel olarak hakemden beklenenler için Bülbül (2006)'ün belirttiğine göre, TÜBA (2002), bilimsel araştırmaları değerlendiren hakemlerin, gönderilen makalede iki kurala uymak zorunda olduklarını belirtmiş, birincisi, kendilerine verilmiş süre 15 gün-2 ay arasında makaleyi yeterli bir şekilde incelemeleri,

gereksiz geciktirme yapmamaları, ikinci kural ise, makaledeki bilgilerin saklanması, kimseye verilmemesi ve kullanılmaması olduğudur. Aynı çalışmada, Gören (2002)'i kaynak göstererek American Chemical Society dergilerinin hakemlerin üstlenmesi gerekli etik ilkeler verilmiştir.

Bunlar şöyle sıralanmaktadır.

- 1) Her bilimci adil bir eleştiri yapmakla yükümlüdür.
- 2) Hakem olarak seçilen kişi, kendini yeterli hissetmediği takdirde, yazıyı derhal editöre iade etmelidir.
- 3) Hakem yazının niteliğini, çalışmanın deneysel ve kuramsal kısımlarını, yorumunu ve ortaya konuluşunu bilimsel ilkelere bağlı kalarak değerlendirmelidir. Yazarın entelektüel bağımsızlığına saygı göstermelidir.
- 4) Hakem, incelemekte olduğu yazının, kendi çalışmakta olduğu konuya ya da baskıda olan bir eserine yakın olması ve bunun çıkar çatışması yaratabileceği durumlarda duyarlı olmalıdır. Eğer böyle bir durum ortaya çıkarsa, yazıyı incelemeksizin derhal geri göndermeli ve editörü olası çatışma ya da önyargıdan haberdar etmelidir.
- 5) Hakem, kişisel ya da mesleki yakınlığı olan kişilerce kaleme alınmış eserleri, eleştirinin nesnellliğini etkileyebileceği gerekçesiyle, incelemeyi kabul etmemelidir.
- 6) Hakem, eleştirilmek üzere kendisine gönderilen yazıyı, gizli bir evrak olarak değerlendirmelidir.
- 7) Hakem eleştirilerini, editörün ve yazarın eleştirilerin dayandığı noktaları anlayabilecekleri şekilde ifade etmeli ve desteklemelidir.
- 8) Hakem, yazarın diğer bilimcilerin benzeri eserlerine yapabilecekleri hatalı yollamalar konusunda uyanık olmalıdırlar.
- 9) Hakem titiz çalışmalı, raporları zamanında bitirmelidir. Eğer hakem kendisine gönderilen yazıyı koşulları gereği değerlendiremeyecekse, hemen geri göndermelidir.
- 10) Hakemler incelenmekte olan bir yazıyı yayınlanmamış bilgi, tartışma ya da yorumları yazarın izni olmaksızın kullanmamalıdır. Eğer hakem yaptığı değerlendirmenin yararsız olduğunu anlarsa, etik olarak çalışmaya devam etmemelidir.

Bu ve benzeri ilkeler, herhangi bir yayının ortaya çıkarılmasında, genel koşullar olarak belirtilebilir. Bu kurallara uyan hakemlerin sistemde tutulması, işini gerekli ciddiyette ve özende yapmayan, kuralları uygulamayan hakemlerin de sistem dışına çıkarılması yine editörün ve yardımcılarının yapacağı çok önemli ve temel işlevlerinden birisidir. Aslında

editörlük bir derginin neredeyse her şeyidir; hakemlik seçimi gibi diğer başlıklar da, editörün seçimi ile bağlantılı bir konudur. Bu nedenle editörlük çok güç koşullarda yapılan bir faaliyet olduğu için editörün yükü paylaşıldıkça, derginin ve yayının kalitesinin de artacağı düşünülmektedir.

Gönüllü yapılan, bu çok değerli faaliyet için üniversiteler, Tübitak ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarının, maddi ve manevi destek vermesi, birçok editörün çalışmasını rahatlatarak, daha verimli çalışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır.

KAYNAKÇA

Arda, B., 2003. Bilimsel Bilgi Üretiminde Yayın Etiği Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık – 2003, Türk Tıp Dizini, 1-7.

Bülbül, T., 2004. Bilimsel Yayınlar da Etik. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15, 72-92.

Yalman, A., 2005, Editör Sorunları ve Sorumlulukları. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık – 2005, Türk Tıp Dizini, 270-278.

Gülekon, A., 2006. Yayın Kurulları ve İşlevleri. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık – 2006, Türk Tıp Dizini, 55-57.

Kozak, N., 2006. Türkiye'de ve Dünyada Dergi Editörlüğü ve Hakemlik Sistemi. In K. Karakütük (Ed.), Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık - 2006 I. Ulusal Kurultay Bildirileri (pp. 54-62). Ankara.

Kutsal, Y.G., 2006. Editörün Katkı ve Sorumlulukları. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık – 2006, Türk Tıp Dizini, 67-72.

Göksoy, E., İmamoğlu, A., 2007. Süreli Yayınlar da Editör ve Yayın Kurulu: Sorunlar ve Çözümler. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık – 2007, Türk Tıp Dizini, 39-43.

Yılmaz, O., 2008. Biyomedikal dergilere gönderilen makalelerde bulunması gerekli Standartlar: Biyomedikal yayınların yazımı ve değerlendirilmesi ve Türk Tıp Dizini, 40s.,

Tübitak, 2008. Akademik Yayınlar Yönergesi, 14 s. Ankara.